

**SERIA POŚWIĘCONA
STAROŻYTNOSCIOM SŁOWIAŃSKIM**

**KRAKOWSKO-WILEŃSKIE
STUDIA SLAWISTYCZNE**

TOM 4

Redaktorzy
Marzanna Kuczyńska
Wanda Stępniań-Minczewska
Jan Stradomski

KRAKÓW 2009

Serię wydaje:
Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego

Redaktorzy serii
Aleksander Naumow
Sergius Temčinas

Konsultacja tekstów rosyjskojęzycznych
Ivan Petrov

Copyright © Instytut Filologii Słowiańskiej UJ, 2009

Tom wydany dzięki dotacji Uniwersytetu Jagiellońskiego

Opracowanie graficzne i projekt okładki
Tomasz Sekunda

Na okładce
Pomnik króla Władysława Jagiełły, New York
fot. Natalia Naumow

ISBN 978-83-60163-50-4

Wydawnictwo «scriptum» Tomasz Sekunda
tel. 604 532 898
e-mail: scriptum@scriptum.strefa.pl
www.scriptum.strefa.pl

Druk i oprawa: Sowa – druk na życzenie®
www.sowadruk.pl tel. 22 431 81 40

Agata Kawecka, Ivan Petrov, Małgorzata Skowronek

*Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa
na język polski (cz. 1)*¹

Jedną z niewątpliwych pasji Aleksandra Naumowa, uprawianych z powodzeniem od wielu lat, jest sztuka przekładu tekstów (staro)cerkiewnosłowiańskich na język polski. Z kolei w jego ogromnej – ze względu przede wszystkim na mnogość podejmowanych tematów i bogactwo omawianych tekstów kulturowych – pracy naukowo-badawczej poczesne, choć chyba nieco niedocenione miejsce zajmuje problematyka teorii i praktyki przekładu literatury staro- i cerkiewnosłowiańskiej, wynikła zapewne jako komentarz do własnej działalności translatorskiej Autora. Niniejszym artykułem autorzy mają nadzieję zwrócić uwagę na te właśnie kwestie i uwypuklić, idąc za myślą A. Naumowa, najważniejsze zagadnienia, związane ze sztuką tłumaczenia szeroko rozumianej literatury starosłowiańskiej i cerkiewnej na język polski. Przypomnienie to poprzedza pobieżny przegląd najważniejszych dokonań polskiej slawistyki w tym zakresie z kilku ostatnich dziesięcioleci.

* * *

Śledząc powojenną historię przekładów literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej na język polski² zauważyć można, że szkielet jej stanowi kilka tomów/antologii,

¹ Niniejszy artykuł pomyślany został jako rozpoczynający cykl publikacji omawiających problemy przekładu literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej na język polski wraz z zestawieniem bibliograficznym w tym zakresie.

² Szczegółowe dane bibliograficzne konkretnych pozycji znajdują się w Aneksie bibliograficznym do niniejszego artykułu.

znakomicie znanych i niezbędnych slawistom. Zawarte w nich utwory, uzupełnione wieloma innymi przekładami – wydawanymi (najczęściej we fragmentach) w różnych antologiach, rzadziej jako osobne pozycje wydawnicze w niewielkich nakładach, a niekiedy w trudno dostępnych periodykach – stworzyły rodzaj korpusu, kanonu literackiego średniowiecza słowiańskiego w języku polskim. Najczęściej w pierwszych dziesięcioleciach po wojnie tłumaczono i wydawano utwory literatury staroruskiej, przekłady twórczości pochodzącej ze słowiańskiego południa ukazywały się sporadycznie. Warto tu jednak odnotować kilkakrotnie wznawiany i przedrukowywany w całości lub we fragmentach przekład – autorstwa T. Lehra-Spławińskiego – wspólnych dla prawosławnej Słowiańszczyzny obszernych *Żywotów Konstantyna i Metodego* (wyd. I – 1959). Z nielicznymi wyjątkami w latach 50.–70. ukazywały się jednak głównie przekłady pojedynczych utworów lub fragmentów.

Lata 80. XX stulecia przyniosły cztery cenne antologie średniowiecznej twórczości południowo- i wschodniosłowiańskiej (*Dar słowa* A. Naumowa (1983), *Siedem niebios i ziemia* T. Dąbek-Wirgowej (1983), *Pasterze wiernych Słowian* A. Naumowa (1985), *Opowieść o niewidzialnym grodzie Kitieżu* R. Łuźnego (1988)). Bez wątplenia przynajmniej po części aktywność ta wynikała z polityki kulturalnej państw bloku wschodniego, zakładającej współdziałanie i wzajemne zainteresowanie swoją produkcją literacką (dość wspomnieć wydawaną w Łodzi „Bibliotekę Jugosłowiańską”)³.

Powiedzieć zresztą trzeba, że wydane wówczas przekłady literatury starsłowiańskiej są w pewnym sensie nierównomierne i trudne do skonfrontowania ze sobą. Na przykład – znakomici pod względem doboru nieznanymi polskiemu czytelnikowi utworów oraz sztuki translatorskiej, zwłaszcza poezji, *Pasterze wiernych Słowian* przedstawiają spuściznę Cyryla i Metodego oraz ich uczniów, odnosząc się do okresu IX–X w.; *Dar słowa* obejmuje kilka stuleci twórczości jednego tylko, serbskiego kręgu kulturowego. Znacznie zaś obszerniejsza pod względem doboru tematyki i obejmująca piśmiennictwo kilkuset lat (aż po początki wieku XIX) antologia *Siedem niebios i ziemia* po części przynajmniej tłumaczona jest ze współczesnych bułgarskich przekładów starej literatury. Podstawowym zatem problemem tłumacza, będącego jednocześnie autorem koncepcji tomu, jest kwestia doboru utworów. Z problemu wyboru tekstów wynika z kolei bezpośrednio kwestia materiału źródłowego – rękopiśmiennych odpisów bądź wydań zabytków literatury dawnej

³ Główne przyczyny zmiennej dynamiki polskiego rynku wydawniczego w zakresie literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej oraz krytyczne omówienie istniejących tłumaczeń zostały przedstawione m.in. przez prof. Georgiego Minczewa z Zakładu Paleoslawistyki i Kultury Ludowej Uniwersytetu Łódzkiego w referacie *Средновековната българска култура и фолклор в полски преводи през последните две десетилетия*, wygłoszonym podczas konferencji naukowej *Polska bułgarystyka. Tradycje i perspektywy*, zorganizowanej w Instytucie Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Warszawa, 14 listopada 2008).

w opozycji do już istniejących ich przekładów na języki współczesne. Ta druga strategia, zastosowana przez T. Dąbek-Wirgową m.in. w *Siedmiu niebiosach...*, nie jest bynajmniej czynnikiem deprecjonującym przekład na język docelowy (tu polski) – w sytuacji ograniczonego, niezależnie od przyczyn, dostępu do źródeł/oryginałów, staje się świadectwem przedłużonego żywota zabytków literackich. W najnowszym jednak czasie – za przykładem m.in. dwóch antologii A. Naumowa – atutem i podstawą pracy translatorskiej stały się studia tekstologiczne i praca z rękopisami, wydobywanie z nich odpisów, porównywanie wariantów i próby rekonstrukcji oryginalnych postaci utworów. Kwestia możliwości kontaktu – najlepiej *de viso* – z zabytkami piśmiennictwa starosłowiańskiego oraz jego gruntownej analizy rodzi też problem konieczności powrotu do dyskusji nad kanonem średniowiecznych literatur południowosłowiańskich. Wcale nie drugorzędna pozostaje w tym kontekście sztuka translatorska – przekład z martwego języka oryginału jest chyba znakomitym probierzem umiejętności tłumacza.

Okres przełomu spowodował kryzys wspomnianej wyżej wymiany kulturalnej. Na początku lat 90. XX w. zauważalny jest brak nowych przekładów z języków słowiańskich (w tym scs i cs). Zjawisko to można wiązać z upadkiem komunizmu oraz następującym po nim procesem zmian systemowych: po 1989 roku wstrzymane zostały dotacje działalności translatorskiej, dwustronne umowy o współpracy kulturalnej wygasły i o potrzebie edycji (średniowiecznych) tekstów słowiańskich – i jej braku – zaczął decydować rynek. Na tym niesprzyjającym tle nie można jednak pominąć ważnej antologii staroruskiej (lub szerzej: wschodniosłowiańskiej) literatury religijnej *Słowo o Bogu i człowieku* R. Łuźnego (1995).

Sytuacja zmieniła się dopiero u progu nowego stulecia: schyłek XX w. i przełom wieków XX i XXI przyniosły wzrost zainteresowania tego typu literaturą, spowodowany jednak indywidualną potrzebą i zainteresowaniem badaczy spuścizny słowiańskiej. Co ciekawe, spośród kręgów *Slavia Orthodoxa* najlepiej reprezentowane jest obecnie południe, a szczególnie – średniowieczna literatura bułgarska. W 2002 roku ukazała się przygotowana przez łódzkich slawistów antologia *Ziemscy aniołowie – niebiańscy ludzie* G. Minczewa, inicjując powrót zainteresowania słowiańskim średniowieczem i ukazując, przez pryzmat literatury i folkloru, fenomen świętości. W porównaniu do lat poprzednich ta najnowsza praktyka translatorska zdaje się skupiać na „węższej” specjalizacji – prezentacji ściśle określonej tematyki czy gatunku literackiego (w *Ziemskich aniołach...* teksty powstałe na przestrzeni kilku stuleci reprezentują hymnografię i hagiografię z towarzyszeniem komentarza legendy ludowej).

W dalszej kolejności, otwierając serię „Mysterion”, wydawaną przez Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, ukazał się tom *Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych* G. Minczewa i M. Skowronek (2006), przygotowa-

ny przez paleoslawistów z Uniwersytetu Łódzkiego⁴. Jest to obszerna antologia starosłowiańskich pseudokanonicznych utworów o tematyce nawiązującej do Starego Testamentu, wpisująca się w już istniejącą tradycję tego typu literatury w przekładzie polskim⁵. Wyborowi kilkudziesięciu południowsłowiańskich (ale znanych też Słowiańszczyźnie Wschodniej) tekstów towarzyszy bogaty wybór legend ludowych, stanowiących pochodzącą z innego kodu/poziomu kulturowego paralelę tej literatury z pogranicza „wysokiej” i „niskiej”⁶.

W sytuacji próby przełamania kryzysu należy docenić podjętą przez polskie środowisko paleoslawistyczne szeroko zarysowaną inicjatywę wydawniczą: serię „Biblioteka Duchowości Europejskiej” A. Naumowa i M. Walczak-Mikołajczakowej, wydawaną od roku 2004 w Gnieźnie przez Collegium Europaeum Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. W ramach „Biblioteki...” ukazały się dotąd trzy tomy, przedstawiające (m.in. poprzez przekłady tekstów źródłowych) wybitnie znaczące dla chrześcijańskiej kultury europejskiej postaci: św. Mikołaja z Miry (2004), św. Benedykta z Nursji (2006) oraz Franciszka Skorynę (2007). Niestety, decyzją nowych władz Collegium Europaeum na początku roku 2009 seria została zlikwidowana, niemniej jednak obecnie trwają poszukiwania nowego wydawcy i prace nad kolejnymi tomami, których przedmiotem mają być teksty źródłowe poświęcone (oraz napisane) przez Świętych Braci Konstantyna-Cyryla i Metodego – Patronów Europy, metropolitę Grzegorza Camblaka oraz Uczniów Świętych Braci (nazywanych wraz z nimi Siedmioma Świętymi Mężami).

Wydaje się, że w zakresie działalności translatorskiej z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego i jego późniejszych odmian najbardziej aktywne są w ostatnich latach następujące ośrodki uniwersyteckie: Kraków, Łódź i Poznań–Gniezno. Związani z nimi paleoslawiści dowodzą, iż średniowieczne literatury słowiańskie kręgu *Slavia Orthodoxa* mogą być prezentowane w sposób zajmujący nie tylko dla specjalistów. Przekładom materiałów źródłowych towarzyszy zresztą aparat krytyczny. Większość najnowszych polskich przekładów średniowiecznych i wczesnoodrodzeniowych literatur południowo- i wschodniosłowiańskich powstaje jako rezultat indywidualnych zainteresowań naukowo-badawczych ich tłumaczy, pragnących przybliżyć ważne dla nich twory literackie szerszemu gronu odbiorców. Ów wysiłek translatorski ma

⁴ Wśród kilkunastu już tomów „Mysterionu” znajdują się również dwa kolejne przygotowane w Uniwersytecie Łódzkim: Symeon z Tessaloniki, *O świętyni Bożej*, przekład – A. Maciejewska, redakcja – G. Minczew, Kraków 2007; *Nowe Tablice, czyli o cerkwi, Liturgii, nabożeństwach i utensyliach cerkiewnych objaśnienia Beniamina, arcybiskupa Niżnego Nowogrodu i Arzamasu*. Wybór, przekład – I. Petrov, redakcja – G. Minczew, Kraków 2007.

⁵ Por. tłumaczone w większości z greki, łaciny i innych języków starożytnych *Apokryfy Starego Testamentu*, opr. R. Rubinkiewicz, Warszawa 2000.

⁶ W tym samym ośrodku przygotowano również antologię archiwizowanych w XIX i XX wieku bułgarskich legend etiologicznych i bajek ludowych *Złota moneta za słowo. Bułgarskie bajki i legendy ludowe*, wybór i wstęp – G. Minczew, Łódź 2006.

zastosowanie – obok inspiracji czysto estetycznych, artystycznych – praktyczne: polskie przekłady trudno dostępnej w oryginale literatury stanowią często materiał dydaktyczny dla studentów niższych kursów rozmaitych slawistyki, mniej biegłych w języku scs.

* * *

Niezależnie od podejmowanych w środowiskach polskich slawistów-mediewistów inicjatyw translatorskich, pozostaje (na poziomie tak praktycznym, jak i teoretycznym) zasadniczy problem – jak tłumaczyć. Już nieraz zastanawiano się nad tym złożonym zagadnieniem: w Polsce dwaj główni autorzy prac z zakresu „translatologii normatywnej średniowiecznych literatur słowiańskich” to ich wyśmienici tłumacze: Ryszard Łużny⁷, badający głównie dziedzictwo wschodniego działa *Slavia Orthodoxa*, a także właśnie Aleksander Naumow, ogarniający swoim dorobkiem w tym względzie w pierwszej kolejności południe Słowiańszczyzny i literaturę cerkiewną I Rzeczypospolitej.

Jeśli chodzi o dorobek A. Naumowa w tym zakresie, to w kilku swoich artykułach, poświęconych sztuce przekładu⁸, koncentruje się on przede wszystkim na podkreśleniu specyfiki samych tekstów cerkiewnych, które są w większości tekstami sakralnymi i jako takie należeć mogą do odrębnych typów przekładu. W ujęciu Naumowa problemy z przekładem w dużej mierze powiązane są z funkcją, jaką przetłumaczony tekst ma pełnić w rzeczywistości językowej i pozajęzykowej obecnie. Funkcja ta z kolei wymusza na tłumaczu nie tylko odpowiedzialne zastosowanie odpowiednich metod tłumaczeniowych, ale – w pewnych wypadkach – również gruntowną pracę tekstologiczną nad tekstem źródłowym. Autor wyróżnia dwa typy przekładów. Pierwszy stanowią teksty potencjalnie bądź realnie przeznaczone do wykorzystywania w obrzędach liturgii prawosławnej, drugi zaś – utwory (lub ich

⁷ Zob. np. lubelski tom, poświęcony twórczości naukowej i przekładowej R. Łużnego i znajdującą się tam bibliografię, w szczególności: A. Woźniak, *Ryszarda Łużnego tłumaczenia tekstów literatury rusko-religijnej*, „Roczniki Humanistyczne. 7. Słowianoznawstwo”, t. XLVIII–XLIX (2000–2001), s. 85–104. Problemy warsztatu translatorskiego literatury starsłowiańskiej (ukazane na tle historii istniejących polskich przekładów), poruszone zostały również w artykule innego wybitnego paleoslawisty-rusycysty, a zarazem tłumacza, Franciszka Sielickiego: F. Sielicki, *Z praktyki tłumaczeniowej ze staroruszczyzny*, „Roczniki Humanistyczne. 7. Słowianoznawstwo”, t. XXXVII–XXXVIII (1989–1990), s. 83–94.

⁸ Np.: A. Naumow, *Przekład z języka cerkiewnosłowiańskiego wobec problemów warstwy pośredniczącej i segmentacji tekstu*, [w:] *Z teorii i historii przekładu artystycznego*, red. J. Baluch, Kraków, 1974, s. 85–93; *O przekładaniu starych tekstów cerkiewnych na język polski*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Slawistyka”, nr 6, 1989, s. 195–201; *Czy język jest konfesyjny? Uwagi przy przekładaniu Franciszka Skoryny*, „Roczniki Humanistyczne”, t. XLIII, zeszyt 7, 1995, s. 33–41; *Trudna sztuka przekładania*, „Orthodoxia – Przegląd Prawosławny”, 3 (129), 1996, s. 15–17;

fragmenty), których przekłady docelowo mają zająć przynależne im miejsce w odpowiedniej literaturze narodowej.

Praca tłumacza nad dziełami zaliczonymi do typu pierwszego (głównie dotyczy to gatunków hymnograficznych i homiletycznych, jak np. wykorzystywane podczas nabożeństw kanony, stichery, oficja i in.) powinna przede wszystkim sprowadzać się do przekazania ich w formie funkcjonalnie jak najbardziej zbliżonej do tej sprzed wieków, nawet kosztem pewnych odstępstw w planie językowym czy literackim. Podstawowym zadaniem takiego tłumaczenia ma być bowiem ułatwienie rozumienia akcji liturgicznej.

W przypadku pracy translatorskiej nad drugim typem tekstów (staro)cerkiewnosłowiańskich, a więc nad tłumaczeniem literackim, podstawowym problemem w akcie przekładu jest zderzenie się dwóch systemów językowych na płaszczyźnie wyrażania. Jego rozwiązanie możliwe jest, zdaniem Naumowa, poprzez zastosowanie odpowiedniej konwencji/strategii tłumaczenia, poprzedzonej gruntownymi studiami nad historią istniejących już przekładów z języka (staro)cerkiewnosłowiańskiego na języki nowożytnie. Wydaje się jednak, iż w przypadku tego typu tekstów nie można wytypować jedynie słusznego sposobu tłumaczenia. Choć teoretycy przekładu od lat prześcigają się w próbach klasyfikacji metod tłumaczeniowych, to, w celu osiągnięcia odpowiedniego efektu stylistycznego, przystającego do całości przekładanego utworu, tłumacz w obrębie jednego tekstu wielokrotnie dokonywać musi indywidualnego wyboru odpowiedniej z nich. Trudności w przekładzie utworów (staro)cerkiewnosłowiańskich na język polski mogą pojawić się zdaniem Naumowa m.in. na płaszczyźnie tzw. warstwy pośredniczącej, którą Autor definiuje jako swoisty abstrakcyjny system plastyczny, składający się z szeregu wielowartościowych i o różnym współczynniku zorganizowania obrazów, wyabstrahowanych z Pisma Świętego, literatury patrystycznej (głównie liturgicznej) i dzieł nowszych, którego filozoficzną motywacją był ogólno- i wschodniochrześcijański system teologiczny, realizacją natomiast – konkretne użycia w poszczególnych utworach⁹.

W polu zainteresowań A. Naumowa jako teoretyka przekładu z języka (staro)cerkiewnosłowiańskiego oprócz zagadnień zasygnalizowanych powyżej znajdują się również sposoby zachowania układu kompozycyjnego tłumaczonego utworu (np. stosowanie przy przekładzie oryginalnego układu alfabetu oraz zachowanie brzmienia imion własnych w przypadku akrostychów) i prowadzenia narracji zgodnej z dzisiejszym systemem graficznym (dwukropek-cudzysłów) przy jednoczesnym

⁹ Jako przykład różnego wykorzystania tych samych obrazów przez Cerkiew prawosławną i heretyckich bogomiłów Naumow podaje np. ewangeliczną scenę Zwiastowania NMP, gdzie słowa Archaniola Gabriela skontaminowane z Ewangelią św. Jana wywołały u bogomiłów stwierdzenie, iż Jezus przyszedł na ziemię, wchodząc jednym uchem Marii, a wychodząc drugim – A. Naumow, *Przekład z języka cerkiewnosłowiańskiego wobec problemów warstwy pośredniczącej i segmentacji tekstu*, s. 85–86.

wprowadzaniu segmentacji tekstu, dającej współczesnemu odbiorcy wyobrażenie o skomplikowanych stosunkach istniejących w średniowiecznej literaturze cerkiewnej.

Niezwykle istotnym zabiegiem w przekładzie na język polski tekstów (staro)cerkiewnych, na który zwraca uwagę Naumow, jest również oczywista konieczność wykorzystywania w przekładzie kontekstów i cytatów biblijnych z uwzględnieniem rozbieżności niesionych przez same przekłady Biblii. Tłumacz musi bowiem rozstrzygnąć nie tylko kwestie imion własnych, funkcjonujących jednocześnie w Piśmie św. i kulturach wielu narodów, ale też ustosunkować się do określonych teologicznych interpretacji danego wyrażenia¹⁰. Korzystając ze swojego bogatego doświadczenia w dziedzinie przekładu tekstów starych, A. Naumow udziela również wskazówek, jak unikać niezręczności i niestosownych asocjacji leksykalnych oraz w jaki sposób wybrnąć z nieścisłości, wynikających z różnic wyznaniowych¹¹.

Warto w tym miejscu podkreślić, że próby translatorskie w zakresie starych literatur słowiańskich, podejmowane w Polsce w ostatnich latach (m.in. przez autorów niniejszego tekstu), świadczą o ciągłej aktualności pytań i wątpliwości, wysuwanych przed laty w studiach A. Naumowa. Praktyka translatorska, jak się wydaje, okazała się na razie niezdolna do stworzenia konsekwentnego sposobu przekładu, uporządkowanego systematycznie. Bez możliwości odwołania się do podobnego „podręcznika sztuki przekładu”, opierając się na połączeniu doświadczenia z intuicją, każdy z tłumaczy osobiście ponosi pełnię odpowiedzialności za jakość i estetykę przełożonego Słowa.

Można zasygnalizować szereg trudności, z którymi boryka się tłumacz podejmujący trud przekładu z języka (staro)cerkiewnosłowiańskiego. Jest to przekład z języka niemal martwego – żywego właściwie jedynie w praktyce liturgicznej Cerkwi prawosławnej. Po pierwsze, ciągle kłopotliwa jest specyficzna terminologia, obecna w większości tekstów inspirowanych tematyką biblijną (zarówno kanonicznych, jak i poza- czy pseudokanonicznych) lub praktyką liturgiczną, jak i język bogaty w złożenia niedostępne polszczyźnie. Czy w tym względzie lepiej iść za istnie-

¹⁰ Np. pol. zwrot *chleb powszedni* z modlitwy *Ojcze nasz* vs. wykorzystywane w prawosławiu niejednokrotnie obok siebie terminy *nasuszcznyj*, *jeżedniwnyj* i *powsiedniwnyj* – A. Naumow, *Przekład z języka cerkiewnosłowiańskiego wobec problemów warstwy pośredniczącej i segmentacji tekstu*, s. 86; zob. też: *O przekładaniu starych tekstów cerkiewnych na język polski*, s. 200–201, *Trudna sztuka przekładania*, s. 16.

¹¹ Ten problem pojawić się może np. przy próbie zastosowania jakże oczywistych, wydawałoby się, terminów *święty* i *błogosławiony*, wykorzystywanych w Kościele zachodnim, do prawosławnych kategorii świętości, które z kolei ustalane są w oparciu o stan osoby duchownej (lub świeckiej) i rodzaj jej śmierci. W Cerkwi prawosławnej bowiem terminem *prepodobnyj* określa się zakonnika, *swiatitiel* – biskupa zmarłego śmiercią naturalną, *prepodobnomuczenik* – to zakonnik zmarły śmiercią męczeńską, wreszcie *muczennik* i *wielikomuczennik* to osoby świeckie, które zginęły w obronie wiary chrześcijańskiej; więcej zob. np. w: A. Naumow, *Trudna sztuka przekładania*, s. 16.

jącą tradycją użycia poszczególnych pojęć w Polskim Autokefalicznym Kościele Prawosławnym, odwołującą się często – ze względów historycznych i geograficznych – do spolszczonych (bądź nie) ruskich/rosyjskich leksemów? Czy też zaadaptować (choć nie zawsze jest to możliwe) terminologię łacińską, a wątpliwości i różnice konfesyjne wyjaśnić w komentarzu? A może podjąć próbę stworzenia i wprowadzenia niektórych terminów w oparciu o nazwy greckie, mimo iż nie są one używane na szeroką skalę w Polsce, również w środowiskach prawosławnych czy sławistycznych? Dostępne na polskim rynku opracowania encyklopedyczne i leksykograficzne wcale nie ułatwiają decyzji w tej materii, bowiem same prezentują często podejście bardzo zróżnicowane i niekonsekwentne, co znajduje odzwierciedlenie również w powstających przekładach¹².

Nie mniej ważny jest problem stylizacji: choć „każdy przekład powinien być współczesny”, aby teksty oryginalne nie starzały się po dwakroć szybciej, trudno zastosować mechanicznie tę zasadę do utworów średniowiecznych, zwłaszcza gdy chodzi o ich wewnętrzną rytmikę i skomplikowaną składnię. Jak jednak owa stylizacja miałyby wyglądać? Czy realizowałoby ją manipulowanie szykiem zdania: inwersja rzeczowników i przydawek, przesuwanie orzeczenia na koniec zdania, na wzór składni łacińskiej (i staropolskiej)? Na ile naturalna i potrzebna będzie też archaizacja leksykalna, np. wtrącenie zaimka *onże*, użycie *jeno* w miejsce *tylko*?

Dużo bardziej istotne od kwestii czysto stylistycznych, estetycznych zdają się być kwestie dotyczące specyfiki treści samego tekstu. Bezdyskusyjna jest chyba konieczność wskazywania cytatów – z Biblii, z Ojców Kościoła – tam, gdzie średniowieczny autor podaje je przełożone wiernie z greki lub cytowane wiernie za istniejącym wcześniej przekładem (staro)słowiańskim, w zasadzie wystarczy odnaleźć współczesny ich przekład na język polski. Sytuacja znacznie komplikuje się, gdy autorzy wplatają cytat we własną myśl bądź cytują „z pamięci”, fragmentarycznie, nie-

¹² Na swoisty „warsztat tłumacza” literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej na język polski składają się m.in. następujące pozycje (wydane w postaci druków zwartych słowniki i leksykony, często o charakterze encyklopedycznym), wymienione w układzie alfabetycznym: R. Lewicki, *Християнство. Русско-польский словарь/Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski*, Warszawa 2002; A. Markunas, T. Uczitiel, *Лексыкон хрысціянства русько-польскі і польско-русскі/Leksykon chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*/Лексикон християнства русско-польский и польско-русский, Poznań 1999; A. Markunas, T. Uczitiel, *Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich*, Poznań 2001; E. Pokorzyna, *Słownik terminologiczny wyposażenia świątyni obrządku wschodniego z przydatkiem ikon Maryjnych*, Warszawa 2001; E. Smykowska, *Ikona. Mały słownik*, Warszawa 2002; E. Smykowska, *Liturgia prawosławna. Mały słownik*, Warszawa 2004; E. Smykowska, *Zwyczaj i obrzędy prawosławne. Mały słownik*, Warszawa 2006; ks. prot. St. Strach, *Szkolny słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Hajnówka 1999; M. Sztolberg-Bybluk, *Podręczny słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski terminów chrześcijańskich*, Toruń 1994; ks. dr A. Znosko, *Mały słownik wyrazów staro-cerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Warszawa 1983; ks. dr A. Znosko, *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Białystok 1996.

dokładnie. Iść za autorem? Korygować jego ewidentną nieścistość, wyjaśniać zawiłości powstające niekiedy przy podwójnym przekładzie (z greki na słowiański i ze słowiańskiego na polski)? Czy raczej ukazać „prawdziwy” oryginał, z jego/autora błędami i nieraz brakiem logiki?

* * *

W świetle znacznej w ostatnich latach aktywności translatorskiej polskiego środowiska paleoslawistycznego wymienione wyżej problemy i pytania pozostają ciągle aktualne, więc warto im z bliska się przyjrzeć, systematycznie się nimi zająć: zwiększenie liczby przekładów może być podstawą do zaktualizowania tej refleksji, dać nowy impuls do rozważań teoretycznych. Przyczyni się to z jednej strony do rozwoju subdyscypliny filologicznej, jaką jest translatoryka, a z drugiej – wolno oczekiwać – pomoże znacznie ułatwić i usprawnić same prace przekładowe. W tym kontekście niezbędne wydaje się odwołanie do istniejących opracowań teoretycznych (w tym – właśnie Aleksandra Naumowa) i podjęcie próby osadzenia postulowanych tam poglądów i koncepcji w obszernej i dynamicznie rozwijającej się teorii translatoryki¹³. Te prace powinny stać się lekturą obowiązkową dla każdego, kto zamierza zajmować się tłumaczeniem utworów (staro)cerkiewnosłowiańskich na język polski, bowiem poparte są własnym wieloletnim doświadczeniem translatorskim Autora, co wśród teoretyków przekładu nieczęsto się zdarza. Jednocześnie pamiętać należy, że żadne próby racjonalizacji procesu twórczego – a takim niewątpliwie jest przekładanie – nie zastąpią talentu, szczerego zamiłowania do Słowa i pasji.

¹³ Na gruncie polskim wśród bogatej literatury przedmiotu traktującej o teorii (i praktyce) przekładu brakuje – poza wspomnianymi w tym artykule opracowaniami – pozycji odnoszących się do dawnych utworów cerkiewnosłowiańskich.

ANEKS**Materiały do bibliografii powojennych przekładów starej literatury kręgu *Slavia Orthodoxa* na język polski (do roku 2007)***

Poniższe zestawienie bibliograficzne ma charakter wstępny i obejmuje przekłady literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej na język polski, powstałe i opublikowane po II wojnie światowej do roku 2007 włącznie. Opracowanie pełnej i wyczerpującej bibliografii polskich tłumaczeń tej literatury znacznie przekraczałoby zarówno ramy niniejszej publikacji, jak i możliwości autorów. W chwili obecnej niemożliwe jest dotarcie do wszystkich istniejących przekładów (również tych powstałych przed wojną), często rozproszonych w niskonakładowych publikacjach bądź lokalnych czasopismach, znanych wąskiemu gronu odbiorców. Można tylko żywić nadzieję, że trud opracowania obszernej i możliwie całościowej bibliografii zostanie w przyszłości podjęty i zrealizowany, bowiem brak takiego wykazu odczuwany jest coraz silniej – tak w dydaktyce uniwersyteckiej, jak i w pracach badawczych.

Z wymienionych powodów proponowane tu *Materiały* zapewne nie są wolne od szeregu mankamentów, których jesteśmy świadomi. Oczywiście, podczas przygotowania zestawienia starano się je wyeliminować lub zminimalizować, ale nie zawsze było to wykonalne. Po pierwsze – nie do wszystkich przekładów udało się dotrzeć, bowiem poza uwzględnieniem dobrze znanych polskiemu środowisku sławistycznemu druków zwartych niezbędna jest systematyczna kwerenda periodyki naukowej i lokalnej (zwłaszcza wydawnictw, związanych z Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym oraz parafiami unickimi). Zapewne więc brakuje w naszej bibliografii wielu tłumaczeń, w tym autorstwa chociażby takich – bardzo zasłużonych na tym polu – osób jak ks. Henryk Paprocki, ks. Stanisław Strach, czy o. Roman Piętka. Po drugie – z powodu utrudnionego dostępu nie wszystkie prezentowane tu pozycje zostały sprawdzone *de viso*, wobec czego opisy bibliograficzne mogą zawierać drobne nieścisłości lub nie zawsze być konsekwentne i pełne. Po trzecie – w samych zebranych tu publikacjach zdarzają się błędy (np. zróżnicowany i niejednolity sposób zapisywania tytułów utworów) lub braki (np. brak nazwiska tłumacza lub informacji o języku, z którego dokonano tłumaczenia).

Poza problemami technicznymi podczas zbierania materiałów do bibliografii pojawiły się wątpliwości natury merytorycznej i metodologicznej, które zostały rozstrzygnięte w niektórych miejscach arbitralnie, co też może budzić zastrzeżenia. Zakres materiałowy polskich przekładów literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej ma bowiem kilka obszarów granicznych, zmuszających do podejmowania decyzji

* Przekłady Aleksandra Naumowa wyróżniono czcionką pogrubioną.

o uwzględnieniu bądź odrzuceniu poszczególnych tekstów. Pierwszym problemem jest chronologia – zarówno czas powstania tłumaczonych utworów, jak i czas powstania przekładów. Granica końcowa „starej” literatury cerkiewnosłowiańskiej nie jest ścisła, obejmować może teksty pisane w wieku XVIII czy nawet XIX, kiedy to równolegle istniała i rozwijała się już literatura narodowa w nowożytnych językach słowiańskich. Pamiętać też należy, że również w wieku XX i czasach współczesnych ma miejsce twórczość w języku cerkiewnosłowiańskim, tłumaczona sporadycznie na język polski. W proponowanym wykazie mogą znaleźć się więc teksty z tego właśnie przedziału chronologicznego, choć ich zebranie nie było naszym zasadniczym celem. Jeśli chodzi o czas powstawania przekładów, to staraliśmy się nie uwzględniać (z niewielkimi odstępstwami) przedruków tłumaczeń powstałych przed II wojną światową (np. licznych wznowień *Słowa o pulku/wyprawie Igora* w tłumaczeniu Juliana Tuwima czy Dalibora Jana Wagilewicza). Kolejnym problemem jest płynność gatunkowa niektórych tekstów (staro)cerkiewnosłowiańskich, znajdujących się na granicy piśmiennictwa literackiego i folkloru. Pełnej bibliografii polskich przekładów południowo- i wschodniosłowiańskiej twórczości ludowej w chwili obecnej nie ma, a zamieszczone w *Materialach* pozycje książkowe często zawierają (poza tekstami stricte literackimi) właśnie przekłady tekstów folklorystycznych, co jest w naszym wykazie skrótowo odnotowywane. Na końcu warto też wspomnieć o przynależności opracowywanej przez nas literatury do wspólnego dziedzictwa bizantyńsko-słowiańskiego. Niektóre polskojęzyczne wersje utworów znanych słowiańskiemu piśmiennictwu średniowiecznemu tłumaczone były na polski z greckich oryginałów. Zdarzały się też przekłady z innych nowożytnych języków (nie tylko słowiańskich). Takie przekłady zasadniczo nie należą do zakresu poniższej bibliografii, choć – głównie z powodu niepełnej informacji w uwzględnionych wydaniach – w kilku miejscach mogą się w niej znaleźć.

Poszczególne publikacje zostały uporządkowane w sposób chronologiczny, w zależności od roku ich opublikowania. Intencją takiego układu było dążenie do ukazania dynamiki prac przekładowych w Polsce w zakresie interesującej nas literatury. Układ alfabetyczny (wg autorów lub tytułów dzieł) okazał się niemożliwy głównie ze względu na zróżnicowanie w sposobach tłumaczenia tytułów lub incypitów poszczególnych utworów. Na końcu chcielibyśmy podziękować Pani Profesor Elizie Małek z Uniwersytetu Łódzkiego i Panu Profesorowi Aleksandrowi Naumowowi za cenne uzupełnienia naszej bibliografii i pomoc w rozstrzygnięciu niektórych wątpliwości**.

** Przy sporządzeniu *Materialów* systematycznie korzystano również z pracy: W. Stawiszynski, *Bibliografia patrystyczna 1901–2004. Polskie tłumaczenia tekstów starochrześcijańskich pierwszego tysiąclecia*, Kraków 2005.

1952

- Atanazy Nikitin, *Wędrowka za trzy morza*, przeł. H. Willman-Grabowska, wstęp i komentarz W. Jakubowski i H. Willman-Grabowska, Wrocław 1952;

1954

- *Żywoć Metodego* (fragm.), przeł. T. Lehr-Spławiński, [w:] G. Labuda, *Słowiańszczyzna pierwotna. Wybór tekstów*, t. 1, red. M. Małowist, Warszawa 1954, s. 248–250;
- *Słowo o wyprawie Igora*, (1) przeł. (filol.) A. Obrębska-Jabłońska, Z. Fedeci, s. 149–156, opr. A. Obrębska-Jabłońska, Warszawa 1954 [wydanie zawiera również przekład J. Tuwima (s. 157–171), którego pierwsze wydanie miało miejsce przed II wojną światową];

1959

- *Żywoty Konstancy i Metodego (obszerne)*; przekład i przypisy T. Lehr-Spławiński, Poznań 1959;

1967

- *Żywoty Konstancy i Metodego*, przeł. T. Lehr-Spławiński, [w:] T. Lehr-Spławiński, *Konstantyn i Metody*, uzup. i wstęp F. Sławski, Warszawa 1967, s. 181–230, 321–348;

1968

- *Powieść minionych lat*, charakterystyka historycznoliteracka, przeł., komentarze Fr. Sielicki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968 [tekst s. 209–427];

1969

- Litwornia A., Nieckula F., *Modlitwa do pięciu boleści NMP*, „Pamiętnik Literacki” 1969, z. 4, s. 184–187;

1970

- Fr. Sielicki, *Francusko-włoski poemat o Bowie z Antony w rosyjskiej wersji jarmarcznej*, „Ze Skarbcza Kultury” 1970 z. 21 [wstęp, s. 7–15; przekład + komentarz, s. 15–48; reprodukcje, s. 49–87];

1971

- *Literatura staroruska. Wiek XI–XVII. Antologia*, przeł., opr. W. Jakubowski, R. Łużny, Warszawa 1971 [fragm. tekstów]; [z: *Powieści lat minionych: Wstęp. Rozsiedlenie Słowian; Podanie o pobycie apostoła Andrzeja na Rusi; Podanie o założeniu Kijowa; Obyczaje plemion ruskich; Legenda o śmierci Olega; O Jarosławie Mądrym; Oślepienie Wasylki Trembowelskiego (rok 1097)* – przeł. W. Jakubowski, por. Fr. Sielicki; *Pouczenie*

[*Włodzimierza Monomacha*]; *Homilia „O zakonie i lasce”* [metropolity Hilariona]; *Słowo o wyprawie Igora, syna Światosławowego, wnuka Olega* – za wyd. A. Obrębskiej-Jabłońskiej 1954; *Wędrówka Bogarodzicy po miejscach męki*; *Paterik Kijewsko-Pieczerski*; *Suplika Daniela Więżnia* [List Daniela Uwięzionego do wielkiego księcia Jarosława Wsiewołodowicza]; *Opowieść o tym, jak Batu-chan zburzył miasto Riazan*; *Słowo o ruinie Ziemi Ruskiej po śmierci wielkiego księcia Jarosława*; *Żywoć Aleksandra Newskiego* [Opowieść o życiu i męstwie prawowiernego i wielkiego księcia Aleksandra]; „Słowo” Sofoniusza z Razania [Zadońszczyzna]; z Atanazego Nikitina *Wędrówki za trzy morza: Opis hinduskich obyczajów; Opis sultanatu Bidar; Opowieść o Piotrze i Fiewronii; Domostroj*; listy Iwana Groźnego: list pierwszy do Kurbskiego (1564)];

1972

- **Konstantyn bp Presławia, *Modlitwa abecadłowa***, przeł. J. Kornhauser, A. Naumow, „Pamiętnik Słowiański” 22/1972, s. 359–360;
- Dimitr Kantakuzen, *Modlitwa do Bogarodzicy*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” r. 2/1972, nr 2, s. 58–59;
- *Żywoć protopopa Awwakuma przez niego samego nakreślony i wybór innych pism*, przeł., wstęp, komentarz W. Jakubowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972 [*Żywoć protopopa Awwakuma przez niego samego nakreślony; Homilia pierwsza; Homilia ósma* (fragm.); *Homilia dziesiąta* (fragm.); *Księga wykładni i pouczeń* (fragm.); *Księga oskarżeń, czyli Ewangelia wieczna* (fragm.); *Opis i zebrane nauki o Bóstwie i stworzeniu i jak stworzył Bóg człowieka* (fragm.); *Pierwsza suplika do cara Aleksego Michajłowicza; Trzecia suplika do cara Aleksego Michajłowicza; Piąta suplika do cara Aleksego Michajłowicza; Suplika do cara Fiedora Aleksiejewicza; List do bojarowej Teodozji Morozowej; List do bojarowej Teodozji Morozowej i księżny Eudoksji Urusowej; Listy do rodziny; List do Symeona; List do „dzieci cerkiewnych” o diakonie Fieodorze; Lamentacja o trzech wyznawczyńiach];*

1973

- **Proglas. *Wstęp do Ewangelii. Świętego Konstantyna słowa***, przeł. A. Naumow, J. Kornhauser, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” r. 3/1973, nr 3, s. 91–92;
- **Konstanty Presławski, *Azbućna modlitwa***, przeł. J. Kornhauser, A. Naumow, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” r. 3/1973, nr 3, s. 93–95;

1975

- *Podróż bojarzyna Borysa Szeremietiewa przez Polskę i Austrię do Rzymu oraz na Malte. 1697-1698. Z dziejów kontaktów kulturalnych Rusi Moskiewskiej z Polską i Zachodem*, opr. Fr. Sielicki, Wrocław 1975;
- *Literatura staroruska. Wiek XI-XVII. Antologia*, przeł., opr. W. Jakubowski, R. Łużny, wyd. II, Warszawa 1975;

1977

- Wstęp do: K. Penderecki, *Jutrznia. Złożenie do grobu*. Partytura, Kraków s. II nlb. (i tłumaczenia tekstów – A. Naumow);

1978

- Fr. Sielicki, *Rosyjska opowieść jarmarczna o bitwie na Kulikowym Polu*, „Ze Skarbca Kultury” 1978 z. 30 [wstęp, s. 53–57; przekład + komentarz, s. 57–76; reprodukcje, s. 108];
- *Literatura staroruska. Wiek XI-XVII. Antologia*, przeł., opr. W. Jakubowski, R. Łużny, wyd. III, Warszawa 1978;

1979

- *Literatura staroruska. Wiek XI-XVII. Antologia*, przeł., opr. W. Jakubowski, R. Łużny, wyd. IV, Warszawa 1979;

1980

- *Stara proza bułgarska: Zapasy Satanaela z Archaniołem Michałem; Rozmowa trzech świętych mędrców; Aleksandreida; Carewna Persika i królewicz Eugeniusz; O naczelniku niewolnic Sergiuszu*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, „Literatura na świecie” 12 (116)/1980, s. 67–101;
- *Z piśmiennictwa starosłowiańskiego: Św. Jan Egzarcha Bułgarski, Prolog do Szestodnewu (fragm.); Słowo o Sybilli prorokini i o królu Dawidzie; Św. Kliment Ochrydzki, Słowo pochwalne Łazarzowi wskrzeszonemu (fragm.); Anonim z Ochrydu, Służba św. Klimentowi (fragm.); Słowo Świętego proroka Izajasza syna Amosa; Patriarcha Danilo II, Słowo o księciu Łazarzu*, przeł. A. Naumow, „Literatura na świecie” 12 (116)/1980, s. 105–117;
- Protopop Awwakum, *Listy do cara Aleksego Michajłowicza*, przeł. R. Łużny, „Znak” 1980, nr 307/1, s. 29–55;
- *Akatyst ku czci Bogurodzicy. Starożytny liturgiczny hymn maryjny z dodatkiem ofi-cjów towarzyszących*, opr. J. S. Gajek MIC, Rzym 1980 [*Hymn* przeł. M. Bednarz SJ, pozostałe teksty przeł. R. Piętka MIC, J.S. Gajek MIC, opr. schematów muzycznych J. Krajewski MIC];

1981

- Paisij Chilendarski, *Słowianobułgarska historia*, przeł., wstęp, przypisy F. Korwin-Szymanowski, Warszawa 1981;
- Joan Egzarcha, *Sześciodzień czyli Heksameron*, fragm. *Opis palacu Simeonowego*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, „Literatura na świecie” 5 (121)/1981, s. 6;

1982

- *Opowieść budująca o świętobliwej męczennicy Teodorze, w świecie marności doczesnej bojarzynie Teodozji Morozowej*, przeł. R. Łużny, „Znak” 1982, nr 331/6, s. 497–538;

1983

- *Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej*, wybór i opr. A. Naumow, przeł. T. Wątor-Naumow, A. Naumow, W. Kotwiczowa, Łódź 1983 [Sava, *Żywot św. Simeona* (fragm.); Sava, *Slużba św. Simeonowi* (fragm.); Stefan Nemanjić, *Żywot św. Simeona* (fragm.); Teodosije, *Żywot św. Savy* (fragm.); *Slużba św. Simeonowi* (fragm.); Siluan, *Słowa sławy Savie*; Domentijan, *Żywot św. Simeona* (fragm.); Teodosije, *wspólne kanony św. Simeonowi i św. Savie* (fragm.); Teodosije, *Slużba św. Savie* (fragm.); Domentijan, *Żywot św. Savy* (fragm.); Patriarcha Pajsije z Janjeva, *Slużba św. Simonowi* (fragm.); Teodosije, *kanon wspólny Chrystusowi, Simeonowi i Savie*; Danilo II, *Żywot św. Jeleny* (fragm.); Danilo II, *Żywot św. Stefana Dragutina* (fragm.); Danilo II, *Żywot św. Stefana Milutina* (fragm.); Danilo III, *Slużba św. Stefanowi Milutinowi* (fragm.); Uczeń Danila II, *Żywot św. Stefana Dečanskiego* (fragm.); Grigorije Camblak, *Slużba św. Stefanowi Dečanskiemu* (fragm.); Anonim, *Kanon proszący do św. Stefana Dečanskiego* (fragm.); Stefan Uroš car, *Arenda bulli chilendarskiej*; Pajsije z Janjeva, *Slużba św. Urošowi* (fragm.); Starzec Isaija, *Zapis w księdze tłumaczeń św. Dionizego*; Anonim, *Napis na słupie kosovskim*; Danilo III, *Słowo o księciu Lazarze* (fragm.); Anonim z Ravanicy, *Słowo o księciu Lazarze* (fragm.); Kiprijan z Račy, *Stichira św. Lazarowi*; Anonim z Ravanicy, *Słowo pochwalne św. Lazarowi* (fragm.); Anonim z Ravanicy, *Slużba św. Lazarowi* (fragm.); Anonim ze Smedereva, *Słowo nadgrobnie św. Djordjowi Brankoviciowi*; Anonim z Krušedola, *Slużba św. Maksimowi Brankoviciowi* (fragm.); Anonim z Krušedola, *Slużba św. Jowanowi Brankoviciowi* (fragm.); Anonim z Krušedola, *Wspólna slużba św. Brankoviciom* (fragm.); Danilo II, *Slużba św. Arsenijowi* (fragm.); Teodosije, *Slużba św. Petarowi z Korišy* (fragm.); Danilo II, *Slużba św. Jevstatijowi* (fragm.); Longin zograf, *Akatist św. Stefanowi* (fragm.); Anonim, *Kanon św. Mikołajowi* (fragm.); Anonim, *Modlitwa spowiedna*; Dimitrije Kantakuzin, *Modlitwa do Bogurodzicy* (fragm.); Dimitrije Kantakuzin, *Posłanie do kir Isaji* (fragm.) – przeł. A. Naumow; Uczeń św. Savy, *Slużba prze-*

- niesieniu ciała św. Savy* (fragm.); Anonim z Mileševy, *Służba zaśnięciu św. Savy* (fragm.); Anonim, *Akatisz św. Savie*; Jefimija, *Pochwała księciu Lazarowi*; Anonim z Kupinova, *Służba św. Stefanowi Brankoviciowi* (fragm.); Anonim z Krušedola, *Służba św. Angelinie Branković* (fragm.); Marko z Peci, *Służba św. Nikodimowi* (fragm.); Marko z Peci, *Służba św. Jefremowi* (fragm.); Jefimija, *Placz za małym synkiem Uglješć*; Jefimija, *Napis na zastonie w Chilandarze* – przeł. T. Wątor-Naumow; Stefan Lazarević, *Słowo miłości* – przeł. W. Kotwiczowa]
- *Siedem niebios i ziemia. Antologia dawnej prozy bułgarskiej*, wstęp, wybór i tłum. T. Dąbek-Wirgowa, Warszawa 1983 [*Tajna księga; Zapasy Satanaela z Archaniołem Michałem; Apokryf o sprawiedliwym Henochu; Objawienie Barucha; Słowo o Adamie i Ewie; Dzieciństwo Jezusa; Opowieść o drzewie krzyżowym; Rozmowa trzech świętych mędrców; Fizjolog; Z ksiąg wróżb; Modlitwa przeciw nieżyłowi; Przypowieść trojańska; Aleksandreida; Barlaam i Jozafat; Stefanit i Ichnilat; Opowieści o Ezopie; Bułgar cudem ocalony; Bułgarska carewna Persika; Szykareczka Teofano; O niewieście, która dla pewnego mnicha zabiła męża i synów; O mnichu, który chciał być podobnym Izaakowi lub Jobowi; O naczelniku nierządnic, Sergiuszu; Josif Bradati: O niewiastach, O duchownych, O pijanństwie, O kaznodziei; Żywot i czyny błogosławionego ojca naszego Cyryla; Słowo Cyryla Filozofa o tym, jak ochrzcił Bułgarów; Żywot świętego Iwana Ryłskiego zwany ludowym albo bezimiennym; Opowieść o męczennikach zografskich; Mnich Grigorij, Żywot i czyny, a także cuda wielbionego ojca naszego Romila pustelnika, który niedawno pośród nas przebywał; Eutymiusz Tyrnowski, Żywot i czyny czcigodnej matki naszej świętej Petki; Grigorija Camblaka słowo pochwalne o Eutymiuszu; Joasaf, metropolita Bdinski, Słowo pochwalne i po części cuda i żywot świętej Filotei; Pop Pejo, Żywot świętego Georgiego Nowego; Metodij Draginow, Poturczenie Czepiny; Bakalarza Todora Pirdopskiego latopisy; Kronika popa Jowcza; Sofroniusz Wraczanski, Żywot i męka grzesznego Sofroniusza];*

1984

- M.N. Skabałłonowicz, *Akathistos do Ducha Świętego*, „W Drodze” 6 (130)/1984, s. 96–98;

1985

- *Pasterze wiernych Słowian: święci Cyryl i Metody*, wybór, przekład, opr. A. Namumow, Kraków 1985 [Konstantyn, bp Presławia, *Modlitwa abecadłowa*; Czernorizec Chrabr, *O piśmie*; Św. Konstantyn Cyryl Filozof, *Proglas. Wstęp do Ewangelii*; Św. Klemens z Ochrydu, *Mowa pochwalna na cześć Świętych Cyryla i Metodego*; Anonim, *Kanon ku czci Świętych Cyryla i Metodego* (w tonie ósmym); Anonim, *Oficjum ku czci Świętych Cyryla*

i Metodego (fragm.); Anonim, *Żywot Świętego Metodego* (fragm.); Konstantyn bp Presławia, *Służba ku czci Świętego Metodego*; Św. Klemens z Ochrydu, *Mowa pochwalna na cześć Świętego Cyryla Filozofa*; Anonim, *Żywot Świętego Konstantyna Cyryla* (fragm.); Anonim, *Służba ku czci Świętego Cyryla*; Św. Metody, *Kanon ku czci Świętego Dymitra, Wielkiego Męczennika z Salonik* (fragm.);

- *Z modlitw Kościoła Wschodniego, 1. Kiedy się modlisz*, przeł. z j. scs i ukr. R. Łużny, „W Drodze” 9 (145)/1985, s. 104–106;
- Paisij Chilendarski, *Historia słowianobułgarska* (fragm.), przeł. F. Korwin-Szymanowski, s. 11–14, [w:] *Naród i kultura. Antologia esejów o narodzie i kulturze bułgarskiej*. Wybór, wstęp i opr. W. Gałązka, Kraków 1985;
- Sofroniusz Wraczanski, *Z mądrości filozoficznych*, przeł. W. Gałązka, s. 15–17, [w:] *Naród i kultura. Antologia esejów o narodzie i kulturze bułgarskiej*. Wybór, wstęp i opr. W. Gałązka, Kraków 1985;

1986

- *Modlitwa Świętego Jana Złotoustego według liczby dwunastu godzin dnia i nocy*, przeł. R. Łużny, „W Drodze”, nr 149–150/1986, s. 187–188;
- *Żywot Konstantyna-Cyryla* (fragm.), przeł. A. Paciorek, [w:] *Umocnieni Słowem*, t. 3, cz. 2, Katowice 1986–1989;
- *Z modlitw Kościoła Wschodniego (2)*, przeł. R. Łużny, „W Drodze” 1–2 (149–150)/1986, s. 185–186 (z ingerencją cenzury);

1987

- *Niewidzialne skrzydła. Antologia poezji bułgarskiej (od IX wieku do roku 1944)*, wybór E. Konstantinowa, W. Gałązka, przedmowa i noty o autorach W. Gałązka, Kraków 1987 [**Konstantyn-Cyryl Filozof**, *Proglas. Wstęp do Ewangelii*, przeł. A. Naumow, J. Kornhauser, s. 15–18; **Konstantyn Presławski**, *Modlitwa abecadłowa*, przeł. A. Naumow, J. Kornhauser, s. 19–20; **Autor anonimowy**, *Pochwała cara Symeona*, przeł. A. Naumow, s. 21; Dimityr Kantakuzin, *Modlitwa do Bogurodzicy*, przeł. W. Gałązka, s. 22–26];
- *Kroniki staroruskie*, wybór, wstęp, przypisy F. Sielicki, przeł. F. Gorianin, F. Sielicki, H. Suszko, Warszawa 1987 [fragm. z: *Powieść minionych lat*; *Latopis kijowski*; *Latopis halicko-wołyński*; *Latopis hustyński*];

1988

- *Opowieść o niewidzialnym grodzie Kiteżu. Z legend i podań dawnej Rusi*, wybór, przekład ze staroruskiego i rosyjskiego, wstęp, przypisy R. Łużny, Warszawa 1988; [*Legenda o apostołe Andrzeju i jego wędrówce po ziemiach ruskich*; *Opowieść o tym, jak powstał alfabet i piśmiennictwo Słowian*; *Chrzest księżny Olgi*; *O pierwszych ruskich męczennikach za wiarę*; *Książ-*

żę Włodzimierz szuka prawdziwej wiary; *Postłowie Włodzimierza w poszukiwaniu najlepszego obrządku; O tym, jak książę Włodzimierz się ochrzcił; Chrzest Rusi w Kijowie; Pierwsi święci; Książę Jarosław, zwany Mądrym, krzewicielem kultury chrześcijańskiej; O tym, jak powstał Klasztor Pieczerski w Kijowie; O pokornym i cierpliwym wielce ojcu Nikonie; O Światoszy, księciu czernihowskim; O Laurentym Pustelniku; O Mojżesz-Wegrzynie; Opowieść o Temir-Aksaku; Opowieść o Piotrze, Tatarzynie z Ordy; Opowieść o Merkury Smoleńskim; Opowieść o Łukaszu Kockim; Opowieść o Piotrze i Fiewronii z Muromia; Opowieść o Marcie i Marii; Opowieść o Klasztorze Otrockim w Twerze; Opowieść o Julianii Osorijnej; Opowieść o Lichu – Złym Losie; O zabójstwie księcia Michała Czernihowskiego i jego bojara Fiodora; O Wasylim, synu Agrikowym; O Filipie Moskiewskim; O Antonim Nowogrodzkim; Cud we młynie; Uboga wdowa; Brat Chrystusowy; Święci Kasjan i Mikołaj; O Noem sprawiedliwym; Żołnierz i Śmierć; Opowieść o pijaku; Opowieść o królu Aggeuszu...; Anioł; Grzech i pokuta; Pijanica; Pieśń o Jegorze Chrobrym + przeł. z ros. „Dziedzictwo legendy staroruskiej w nowożytnej literaturze rosyjskiej”];*

– *Apostołowie Słowian. Żywoty Konstantyna i Metodego*, przeł. T. Lehr-Spławiński, oprac. L. Moszyński, Warszawa 1988;

1989

– *Sen Matki Maryi*, przeł. R. Łużny, „Tygodnik Podlaski” 7 (1989), nr 3 (43), s. 1, 11;

1990

– *Akatyst do najśłodszeogo Pana naszego Jezusa Chrystusa. Starożytny hymn Kościoła bizantyjskiego*, przeł. z j. scs T. Wyszomirski, Warszawa 1990;

1991

– *Cyryl i Metody. Apostołowie i nauczyciele Słowian, cz. 2. Dokumenty*, red. J.S. Gajek, L. Górka, Lublin 1991 [*Żywot świętego Konstantyna-Cyryla; Żywot świętego Metodego; Legenda włoska – Legenda Italica* – przeł. T. Lehr-Spławiński; *Mowa pochwalna na cześć świętych Cyryla i Metodego* – przeł. A. Naumow];

– *Akatyst ku czci Bogurodzicy. Hymn maryjny Kościoła Bizantyjskiego*, przeł. T. Wyszomirski, Warszawa 1991;

1992

– Św. Cyryl Turowski, *Homilie paschalne*, przeł. (z jęz. cs) i komentarz W. Hryniewicz OMI, słowo wstępne bp A. Nossol, Opole 1992;

1993

- **Św. Metody, Adhortacja do ksiąg i sędziów**, przeł. A. Naumow, „Przegląd Prawosławny” 11/1993, s. 4–5;
- *Pateryk Kijewsko-Pieczerski, czyli opowieści o świętych ojcach w pieczarach kijowskich położonych*, opr., przeł. L. Nodzyńska, Wrocław 1993 [Legendy o Cerkwi Pieczerskiej: *Pateryk Pieczerski, który powiada o zbudowaniu cerkwi; Słowo o przyjsciu majstrów cerkiewnych od Carogrodu do Antoniego i Teodozego; Słowo o tym, kiedy założona była cerkiew pieczerska; Słowo o przyjsciu malarzy cerkiewnych z Carogrodu do ihumena Nikona; O Janie i Sergiuszu cud niezwykły, który w Boskiej Pieczerskiej cerkwi był przed cudowną ikoną Bogurodzicy; Opowieść o świętym ołtarzu i o poświęceniu tej Wielkiej Cerkwi Matki Bożej; O okowaniu grobowca świętobliwego ojca naszego Teodozego Pieczerskiego; Opowieści spisane przez Symona: Posłanie pokornego biskupa Włodzimierskiego i Suzdańskiego Symona do Polikarpa, czerńca pieczerskiego; Opowieść Symona [...] o świętych czerńcach pieczerskich. Dlaczego należy mieć nabożeństwo i miłość ku błogosławionym Antoniemu i Teodozemu, ojcom pieczerskim; O błogosławionym Eustratym Postniku; O pokornym i wielce cierpliwym Nikonie czerńcu; O świętym męczenniku Kukszy i o Pimienie Postniku; O świętym Atanazym Zatworniku, który umarł i znowu na drugi dzień ożył i przeżył lat 12; O błogosławionym Światoszy, kniazium czernihowskim; O Erazmie czerńcu, który mienie swoje stracił na święte ikony i dzięki nim zbawienie zyskał; O Arcie czerńcu, któremu przez złodziejów ukradzione mienie za jałmużnę policzone zostało [...]; O dwóch braciach, Ticie popie i Ewagrym diakonie, powaśnionych między sobą; Opowieści spisane przez Polikarpa: Drugie posłanie [...] do archimandryty pieczerskiego Akindyna [...], spisane przez Polikarpa; O Nikicie Zatworniku, który potem był biskupem w Nowogrodzie; O Laurentym Zatworniku; O świętym i błogosławionym Agapicie, lekarzu, który zapłaty nie chciał; O świętym Grzegorzcu Cudotwórcy; O wielce cierpliwym Janie Zatworniku; O świętobliwym Mojżeszcu Węgrzynie; O Prochorze czerńcu, który modlitwą z ziela zwanego lebiodą chleby czynił, a z popiołu sól; O świętobliwym Marku Pieczarniku, którego rozkazania umarli słuchali; Słowo o świętych wielebnych ojcach Teodorze i Wasylu; O świętobliwym Spirydonie Proskurniku i Alimpim Ikonniku; O świętobliwym cierpiętniku ojcu Pimienie i tych, którzy przed śmiercią chcą stanu mniszego];*

1994

- *Latopis kijowski 1159-1198*, przeł. i opr. E. Goranin, Wrocław 1994;

1995

- Św. Paisjusz Wieliczkowski: *O modlitwie umysłu albo modlitwie wewnętrznej*, przeł., wstęp J. Kuffel, Białystok 1995 [przekład dwóch dzieł św. Paisjusza oraz jego *Reguły monastycznej*, s. 133–146];
- *Latopis kijowski 1118–1158*, przeł. i opr. E. Goranin, Wrocław 1995;
- W. Hryniewicz, *Chrystus zmartwychwstał. Motywy paschalne w pismach metropolity Ilariona (XI w.). Przekład pism z oryginału cerkiewnoślowiańskiego*, Warszawa 1995;
- *Słowo o Bogu i człowieku. Myśl religijna Słowian Wschodnich doby staroruskiej*, wybór, przekład, opr. R. Łużny, Kraków 1995 [*Słowo Filozofa*//fragm. *Powieści minionych lat*; Metropolity Ilariona *Słowo o Prawie i Łasce*; Daniela, ihumena Ziemi Ruskiej *Żywoć i pielgrzymowanie*; Księcia Włodzimierza Monomacha *Pouczenie dla dzieci moich*; Mnicha Cyryla *Przypowieść o duszy i ciele*; *Wędrownka Bogarodzicy po miejscach mąk ludzi potępionych*; Wasylego, arcybiskupa nowogrodzkiego *Posłanie do biskupa twerskiego Teodora na temat sporu o raju*; *Wyprawa do Florencji na sobór*; *Notatka o Rzymie*; Metropolity Misaela *Posłanie do papieża rzymskiego Sykstusa IV*; Mnicha Filoteja *Posłanie do wielkiego księcia Wasyla III*; *Opowieść budująca o świętobliwej męczennicy Teodorze, w świecie marności doczesnej bojarzynie Teodozji Morozowej*; Protopopa Awwakuma Pietrowicza *O trzech wyznawczyniach słowo płacziwe*; Protopopa Awwakuma Pietrowicza *Księga polemik, czyli Ewangelia wieczna*; Mnicha Epifaniego *Żywoć przez niego samego napisany*; *Żywoćy książąt kijowskich: Olga, Włodzimierz, Borys i Gleb*];
- **Przedmowy Iwana Fiodorowa i Grzegorza Chodkiewicza**, przeł. A. Naumow, [w:] J. Łabynczew, Ł. Szczawińska, *W mieście zwanym Zabłudowem*, przeł. M. Hajduk, Białystok 1995, ss. 61–73, 73–80;

1996

- W. Mokry, *Od Ilariona do Skovorody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII wieku*, Kraków 1996 [przeł. W. Mokry: Metropolita Ilarion, *Słowo o prawie i łasce* (fragm.); Teodozjusz Peczerski, *O wojennej i zakonnej służbie*; *Płacz Borysa i Płacz Gleba z Legendy o Borysie i Glebie*; Łukasz Żydiała, *Pouczenie* (fragm.); Kyryło Turowski, *Płacz Bogarodzicy, Lament Józefa Arymatejskiego, Słowo na Niedzielę Przewodnią*; *Słowo o ruinie Ziemi Ruskiej...*; Serapion Włodzimierski, *Słowo: Boże błogosław, ojczel!*; *Pouczenia I i II*; *Pateryk Kijowsko-Peczerski: Płacz Piotra Syryjczyka nadwornego lekarza księcia czernihowskiego i luckiego – Światosława Dawidowicza*; *Latopis halicko-wołyński: Z latopisu halicko-wołyńskiego, Rok 6709 (1201), Rok 6716 (1208), Rok 6734 (1226), Rok 6757 (1249), Rok 6759 (1251), Rok 6760 (1252), Rok 6764 (1256)*; *Słowo Adama do Łazarza w piekle*; Hryhoryj Camblak, *Prośba o deszcz, Zmartwienia bo-*

gatego, *O, Jeruzalem, ojcowski gród!*; *Pochwała wielkiego księcia Witolda*; *Testament księcia Andrzeja Włodzimierzowicza* (wstęp); *Pochwała zwycięstwa księcia Konstantyna Ostrogskiego pod Orszą 1515 roku*; *Kołądy*; Jan Żorawnycki, *Idziesz mimo, stań godzinę...*; Trofim Onyszkiwicz, *Przeczystej i Najbłogosławięszej Pannie Maryi matce Zmartwychwstałego Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa chwala, godność, i pokłon wdzięczności na wieki*; Oleksandr Mytura, *Wizerunek cnót...*; wiersze na cześć metropolity Piotra Mohyły; Kłymentij Zinowijiw, *O ludziach tych niestusznie czyniących, którzy żenią się i pojmują nierówni wiekiem będąc...*; Hryhorij Skoworoda, wybór *Pieśni*; przeł. E. Horodyska: *Kołądy*; przeł. A. Kamińska: *Kyryło Turowski, Słowo o duszy ludzkiej i ciele*; przeł. M. Kasjan: *Dumy kozackie: Płacz niewolnika, Płacz niewolników na galerze, Ucieczka trzech braci z Azowa z niewoli tureckiej, Marusia z Bogusławia, Samuel Kiszka, Śmierć Kozaka bandurzysty*; Teofan Prokopowicz, *Kant polski*; Iwan Welyczkowski, *Do Łazarza Baranowicza*; przeł. J. Litwiniuk: *Respons kozaków zaporoskich*; Hryhorij Skoworoda, wybór *Pieśni*; przeł. E. Łapski: *Oleksandr Mytura, Na klejnot ich miłosnych panów Pleteneckich, Odnowicielowi drukarni – Elizjaszowi Pletenckiemu*; Kasjan Sakowicz, *Na pogrzeb Sahajdacznego, Lament* (fragm.); Kyryło Trankwilion-Stawrowecki, *Lekarstwo sybarytom*; Teofan Trofymowycz, *Ukraina*; Iwan Maksymowicz, *Omega*; Kłymentij Zinowijiw, *O wpisujących się do kozactwa kmiotkach i przemysłiwających, jak się wypisać, O żeńcach, O, miłości moja, Wenus*; Hryhorij Konyski, *Rolnik*; Iwan Nekraszewicz, *Spowiedź* (fragm.), *Płacz mnichów kijowskich*; przeł. R. Łużny: *Daniel Więzień, Suplika Daniela Więźnia*; przeł. H. Pocij: *Poselstwo do papieża Sykstusa IV/Posłanie do papieża rzymskiego Sykstusa IV od duchowieństwa i od książąt i panów ruskich w roku 1476*; przeł. A. Tchórzewski: *Duma hetmana Mazepy*; przeł. M. Tułowiecka: *Iwan Welyczkowski, Piszącym wiersze*; przeł. J. Tuwim: *Słowo o wyprawie Igora* (fragm.);

- *Akatyst ku czci Bogurodzicy*, tekst cs. w transliteracji alfabetu polskiego z paralelnym przekładem na j. polski, przeł. O. Gabriel (Krańczuk), Hajnówka 1996;
- *Oficjum ku czci arcybpa Jozafata Kuncewicza* (fragm.); *Troparion ku czci Kazimierza Jagiellończyka* (fragm.); *Nabożeństwo ku czci Hioba Poczajowskiego* (fragm.); *Akatyst do św. Onufrego* (fragm.), fragm. nowszych nabożeństw do Stefana Wołyńskiego, do Gabriela Zabłudowskiego, do Matki Boskiej Chelmskiej i do Matki Boskiej Żyrowickiej, [w:] A. Naumow, *Wiara i historia*, Kraków 1996 (= „Krakowsko-Wileńskie Studia Sławistyczne”, t. 1), *passim*;
- *Opowieść o mytarstwach wielebnej Teodory*, przeł. A. Jemieljanuk, Hajnówka 1996;

1999

- *Księga Henocha słowiańska*, przeł. R. Rubinkiewicz, [w:] *Apokryfy Starego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, s. 199–214;
- *Apokalipsa Abrahama*, przeł. R. Rubinkiewicz, [w:] *Apokryfy Starego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, s. 443–456;
- *Powieść minionych lat. Najstarsza kronika kijowska*, charakterystyka historyczno-literacka, przeł., komentarze Fr. Sielicki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1999;
- *Żywoł Metodego* (fragm.), przeł. T. Lehr-Splawinski, [w:] G. Labuda, *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna. Antologia tekstów źródłowych*, Poznań 1999 [na podst. wydania z 1954 r.], s. 108;
- Nestor, *Powieść doroczna [Powieść minionych lat]*, przeł. Fr. Sielicki, [fragm.], [w:] G. Labuda, *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna. Antologia tekstów źródłowych*, Poznań 1999 [na podst. wydania *Słowiańszczyzna pierwotna. Wybór tekstów*, Poznań 1954 r.], s. 64–67, 100–105, 149–153, 166–169, 182–188, 213–214, 228–230;
- *Troparion w tonie VI do św. Serafima Sarowskiego*, przeł. ks. prot. S. Strach, [w:] *Święty Serafim Sarowski. Żywoł i pouczenia*, Hajnówka 1999, s. 5;

2000

- *Żywoł Konstantina i Metodego (obszerne)*; przekład i przypisy T. Lehr-Splawinski, Warszawa 2000;
- *Akatyst ku czci Bogurodzicy*, tekst cs. w transliteracji alfabetu polskiego z paralelnym przekładem na j. polski, przeł. O. Gabriel (Krańczuk), Hajnówka 2000;

2001

- *Wędrowka Bogurodzicy po miejscach mąk ludzi potępionych (Słowiańska apokalipsa Maryi)*, przeł. R. Łużny, [w:] *Apokryfy Nowego Testamentu*, t. 3. *Listy i Apokalipsy chrześcijańskie*, red. M. Starowieyski, Kraków 2001, s. 281–292, wstęp M. Starowieyski, s. 279–281;

2002

- **I. Fiodorow**, *Posłowie do Apostoła* (Lwów 1574); **G. Chodkiewicz**, *Przedmowa do Ewangelii Pouczającej* (Zabludów 1569), przeł. A. Naumow, [w:] A. Naumow, *Domus divisa. Studia nad literaturą ruską w I. Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 223–232;
- List Hipacego Pocieja do Konstantina W. Ostrogskiego; *Historia o listrikijskim, to jest o zbójckim, ferrarskim albo florenckim synodzie, pokrótce prawdziwie spisana; Odpowiedź Hipacego Pocieja Klirykowi z Ostroga (1598-1599)*, przeł. J. Stradomski, [w:] A. Naumow, *Domus divisa. Studia nad literaturą ruską w I. Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 233–295;

- Atanazy Filipowicz, *Nowiny przez prawowiernych pożądane o uspokojenie wiary i Cerkwi prawosławnej wschodniej...*, przeł. A. Dejnowicz, [w:] A. Naumow, *Domus divisa. Studia nad literaturą ruską w I. Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 297–316;
- Piotr Mołyła, *Trebnik* (fragm.: *Przedmowa; Kazanie przed chrztem; Napomnienie po spowiedzi i rozgrzeszeniu; Kazanie dla chcących przyjąć Komunię; Kazanie przed ślubem; Kazanie podczas ślubu; Kazanie pogrzebowe wygłoszone nad zmarłym*), przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] A. Naumow, *Domus divisa. Studia nad literaturą ruską w I. Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 317–386;
- *Ziemscy aniołowie – niebiańscy ludzie. Anachoreci w bułgarskiej literaturze i kulturze*, wstęp i red. G. Minczew, Białystok 2002 [Św. Eutymiusz Tyrnowski, *Żywoł Świętej Paraskewy (Petki); Przeniesienie relikwii Świętej Paraskewy (Petki) z Kalikratii do Tyrnowa* – przeł. B. Kotyk; *Żywoł Świętego Prochora Pszyńskiego, tzw. ludowy; Żywoł Świętego Joakima Osogowskiego (Sarandaporskiego)* – przeł. A. Mokrzycka; *Ślužba carowi Piotrowi* (fragm.) – przeł. J. Pietrow; *Testament Świętego Iwana Ryłskiego* – przeł. J. Pietruszewski; *Żywoł Świętego Gawraila Lesnowskiego, tzw. ludowy; Mowa przeciwko niegodziwym mnichom* – przeł. M. Skowronek; *Kanon Świętemu Iwanowi Ryłskiemu* (fragm.); *Ślužba Świętemu Joakimowi Osogowskiemu* (fragm.) – przeł. W. Stępniał-Minczewa, J. Pietrow; *Krótkie słowo z małą pochwałą Świętemu Iwanowi Ryłskiemu* – przeł. J. Stradomski], [+ z bułg. przeł. A. Pazik-Łuczak, M. Skowronek];
- Nestor, *Powieść doroczna [Powieść minionych lat]*, przeł. Fr. Sielicki, [fragm.], [w:] G. Labuda, *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna. Antologia tekstów źródłowych. Materiały źródłowe do nauki historii dla uczniów, studentów i nauczycieli*, wyd. II, Poznań 2003 [na podst. wydania z 1954 r.], s. 64–67, 100–105, 149–153, 166–169, 182–188, 213–214, 228–230;

2003

- **Klemens z Ochrydu, *Mowa pochwalna Michałowi i Gabrielowi* (fragm.)**, przeł. A. Naumow, [w:] A. Naumow, *Aniołowie w prawosławiu*, [w:] *Księga o aniołach*, red. H. Oleschko, Kraków 2003, s. 270 (całość 264–270);
- fragmenty poezji liturgicznej z: *Kanon na Wprowadzenie Matki Bożej do świątyni; Św. Sawa, Ślužba ku czci św. Symeona; Teodozy Chilendarski, Ślužba ku czci św. Symeona, Grzegorz Camblak, Ślužba ku czci św. Jana Nowego Suczawskiego; Ślužba ku czci św. Paraskiewy-Petki Tyrnowskiej*, przeł. M. Kuczyńska, [w:] M. Kuczyńska, *Południowosłowiańska poezja liturgiczna w zbiorach bibliotek polskich*, Szczecin 2003, s. 57–59; 68, 71; 79–80, 82–84, 86; 115–121; 139–141;

- dzieła Piotra Mohyły, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] M. Melnyk, W. Pilipowicz, *Kazania i komentarze sakramentalno-liturgiczne z „Trebnika” Piotra Mohyły*, Olsztyn 2003 [*Przedmowa; O sakramencie chrztu świętego; O świętym i cudownym sakramencie Ciała i Krwi Pana Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa; O sakramencie pokuty; O sakramencie małżeństwa, czyli o pełnoprawnym ślubie; Zarządzenie o grzebaniu ciał prawowiernych chrześcijan; Nauczanie o pamięci za zmarłych; Kazanie przed chrztem; Kazanie przed spowiedzią; Napomnienie po spowiedzi i rozgrzeszeniu; Kazanie do chcących przyjąć komunię; Kazanie przed ślubem; Kazanie podczas ślubu; Kazanie pogrzebowe wygłoszone nad zmarłym; Obrządek małego poświęcenia wody na wszelką potrzebę w pierwszym dniu miesiąca sierpnia lub wówczas, gdy zezwoli przełożony; Nauka o epifanicznej [jordańskiej] świętej wodzie, od Boga danym rzeczywistym i jawnym znaku prawdziwego Kościoła*];
- H. Suszko, *Latopis hustyński. Opracowanie, przekład i komentarze*, Wrocław 2003;
- *Modlitwa Świętego Sisona i siostry jego Melentii przeciw diabłu*, przeł. A. Kijewska, [w:] G. Minczew, *Święta księga – ikona – obrzęd. Teksty kanoniczne i pseudokanoniczne a ich funkcjonowanie w sztuce sakralnej i folklorze prawosławnych Słowian na Bałkanach*, Łódź 2003, s. 133–134;

2004

- *Kult Świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej* [= Biblioteka Duchowości Europejskiej nr 1], wybór i opr. A. Dejnawicz, Gniezno 2004 [*Opowieść o przeniesieniu przeczystych relikwii błogosławionego ojca naszego Mikołaja, arcybiskupa miasta Miry. O błogosławionym ojcu naszym i wielkim arcybiskupie świętym Mikołaju; Cud z drzewem, z którego św. Mikołaj wypędził biesa; Cud ze studnią, którą [święty] oczyścił z siły nieczystej; Cud z winem, które [święty] pobłogosławił i rozmnożył (lub cud o duchownych); Cud o tym, jak modlitwą bezpłodnych potomkiem obdarzył; Cud z rozmnożeniem okruszyn chleba; Cud z pewnym Saracenen, którego [Mikołaj] wraz ze świętym Jerzym wybawił z pet i ciemnicy; Cud z pewnym dziecieniem; Cud z kapłanem Krzysztofem, jak go św. Mikołaj uratował przed ścięciem mieczem; Akatyst do św. ojca naszego Mikołaja, arcybiskupa Miry w Licji, cudotwórcy – przeł. A. Dejnawicz; Cud z trzema ikonami Świętego ojca Mikołaja; Staroserbski kanon ku czci św. Mikołaja – przeł. A. Naumow; Kanon w tonie piątym – przeł. J. Pietrow; W szósty dzień grudnia żywot i czyny świętego ojca naszego Mikołaja, arcybiskupa mirlicyjskiego, obrońcy chrześcijan; Cud z wygnaniem biesa z chaty – przeł. M. Skowronek; Świętego ojca naszego Mikołaja, arcybiskupa mirlicyjskiego, żywot i [słowo] o wędrówkach i pogrzebie jego; Słowo pochwalne na [święto] przeniesienia relikwii świętego Mikołaja – przeł. J. Stradomski*] [+ przeł. z bułg. A. Dejnawicz, z ros. R. Łużny];

- Cyryl Stawrowiecki, *Ewangelia pouczająca* [fragm.]; Joannicjusz Galatowski, *Klucz rozumienia* [fragm.], [w:] M. Kuczyńska, *Ruska homiletyka XVII wieku w Rzeczypospolitej. Ewolucja gatunku – specyfika funkcjonalna* (Cyryl Stawrowiecki, *Ewangelia pouczająca, Rachmanów 1619, Joannicjusz Galatowski, Klucz rozumienia, Kijów 1659*), Szczecin 2004, *passim*;

2005

- *Powieść minionych lat. Najstarsza kronika kijowska*, charakterystyka historyczno-literacka, przeł., komentarze Fr. Sielicki, Wrocław 2005;

2006

- *Święty Benedykt w tradycji chrześcijaństwa Zachodu i Wschodu* [= Biblioteka Duchowości Europejskiej nr 2], wybór i opr. A. W. Mikołajczak, A. Naumow, Gniezno 2007 [**Józef Hymnograf Sycyliczyk, Nabożeństwo ku czci św. Benedykta na dzień 14 marca**, s. 105–116; **św. Nil z Rosano, Nabożeństwo ku czci św. Benedykta na dzień 21 marca**, s. 117–132; **Anonim, Akatyst do Świętego ojca naszego Benedykta, cudotwórcy nur-syjskiego**, s. 133–143 – przeł. A. Naumow] [+ przeł. E. Jarmakowska, I. Lewandowski, M. Miazek, M. Stróżyński, benedyktyni tynieccy];
- *Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych*, wybór i red. G. Minczew, M. Skowronek, Kraków 2006 [przeł. (z scs): *Początki świata; Słowo o Samsonie* – przeł. A. Jakimiszyń; *O Morzu Tyberiadzkim; Słowo o Adamie i Ewie; Słowo o poczęciu proroka i króla Dawida; Słowo o tym, jak Dawid napisał Psalterz; O tym, jak Psalterz znalazł się w morzu; Słowo o Sybilli; Słowo o mądrości Salomona; Opowieść o tym, jak Kitowraz został pochwycony przez Salomona* – przeł. A. Kawecka; *Słowo Świętego Grzegorza Teologa o Świętym Krzyżu i o dwóch lotrach* – przeł. B. Kotyk; *Słowo Jana Złotoustego o tym, jak Michał zwyciężył Satanaela* – przeł. A. Michałowska; *Widzenie, które miał Święty Izajasz prorok, syn Amosa; Pouczenie o Panu naszym Jezusie Chrystusie* (fragm.) – przeł. I. Petrov; *Słowo o widzeniu Barucha, kiedy to anioł, posłany na świętą górę zwaną Syjonem, płakał nad zniewoleniem Jerozolimy; Bułgarska kronika apokryficzna. Słowo proroka Izajasza o tym, jak został przez anioła wyniesiony do siódmego nieba; O potopie; Słowo o sprawiedliwym Abrahamie; Słowo o tym, jak Sara pouczała męża swojego Abrahama; Słowo o Izaaku; Słowo o Melchizedeku; Słowo o Trójcy Świętej; Słowo o sprawiedliwym Abrahamie, gdy przybył do niego Michał Archanioł; Słowo o nadobnym Józefie; Słowo o Józefie, synu Racheli, i o tym, jak bracia sprzedali go kupcom, a kupcy wyprowadzili do Egiptu; Słowo o proroku Samuelu; Słowo o tym, jak Święty Eliasz uciekał przed niewiastą; Opowieść o Drzewie Krzyżowym. Słowo i pochwała Mojżesza o splecie drzewa sosny, cedru i cyprysu; Opowieść o dwunastu wielkich piąt-*

kach; Opowieść o tym, jak dwanaście wielkich piątków postem czcić należy – przeł. M. Skowronek; + przeł. z bułg., serb., maced.: P. Hawryś, A. Kawecka, A. Kołłątaj, K. Krzeszewska, K. Lelewska, M. Lewińska, M. Skowronek, K. Wrocławski];

- *Akafist swiatomu Wielikomuczeniku i pobiedonoscu Hieorhiju*, przeł. J. Łopato-wicz, Białystok 2006 [+ tekst cs];
- *Akatyst do Najświętszej Bogurodzicy ku czci jej cudownej ikony „Kielich nieupija-jący”*, przeł. NN, s. 5–53, Białystok 2006 [+ transliteracja łaćńska tekstu cs];
- *Akafist ku czci Zmartwychwstania Pańskiego*, przeł. A. Naumow, Białystok 2006 [+ tekst cs i transliteracja łaćńska];

2007

- *Menologion*. Życiorysy świętych opracował i teksty liturgiczne przetłumaczył na język polski o. R. Piętka MIC, Kostomłoty – Warszawa 2007;
- ***Franciszek Skoryna z Połocka. Życie i pisma*** [= Biblioteka Duchowości Europejskiej nr 3], wybór, przekład i opr. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, Gniezno 2007 [*Przedmowa do całej Biblii w języku ruskim; Przedmowa do pierwszej Księgi Mojżeszowej, zwanej Rodzaju; Przedmowa do Mojżeszowej Księgi Wyjścia; Przedmowa do Mojżeszowej Księgi Lewickiej; Przedmowa do Mojżeszowej Księgi Liczb; Przedmowa do Mojżeszowej Księgi Powtórzonego Prawa; Przedmowa do Księgi Jezusa, syna Nuna; Przedmowa do Księgi Sędziów Izraelskich; Przedmowa do Księgi Rut, prababki Dawida; Przedmowa ogólna do Ksiąg Królewskich; Przedmowa do Pierwszej Księgi Królewskiej (Samuela); Przedmowa do Drugiej Księgi Królewskiej (Samuela); Przedmowa do Trzeciej (Pierwszej) Księgi Królewskiej; Przedmowa do Czwartej (Drugiej) Księgi Królewskiej; Przedmowa do Czwartej Księgi Ezdrasza nauczyciela; Przedmowa do Księgi wdowy Judyty; Przedmowa do Księgi królowej Estery; Przedmowa do Księgi Hioba; Przedmowa do Psalterza; Przedmowa do Przypowieści najmądrzejszego Salomona, króla izraelskiego; Przedmowa do Księgi najmądrzejszego króla Salomona, nazywanej Eklezjastes; Przedmowa do Pieśni nad Pieśniami; Przedmowa do Księgi Mądrości Bożej; Przedmowa do Księgi Jezusa, syna Syracha; Przedmowa do Ksiąg Prorockich; Przedmowa do Księgi Płaczu Jeremiasza; Przedmowa do Księgi proroka Daniela; Wprowadzenie do Dziejów Apostolskich. Wprowadzenie do Listu powszechnego św. Jakuba; Wprowadzenie do Pierwszego Listu Piotrowego; Wprowadzenie do Drugiego Listu Piotrowego; Wprowadzenie do trzech Listów powszechnych św. Jana; Wprowadzenie do Listu św. Judy; Wprowadzenie do Listu św. Pawła Apostoła do Rzymian; Wprowadzenie do Pierwszego Listu św. Pawła Apostoła do Koryntian; Wprowadzenie do Drugiego Listu św. Pawła Apostoła do Koryntian;*

Wprowadzenie do Listu św. Pawła Apostoła do Galatów; Wprowadzenie do Listu św. Pawła Apostoła do Efezjan; Wprowadzenie do Listu św. Pawła Apostoła do Filipian; Wprowadzenie do Listu św. Pawła Apostoła do Kolosan; Wprowadzenie do Pierwszego Listu św. Pawła Apostoła do Solunian; Wprowadzenie do Drugiego Listu św. Pawła Apostoła do Tymoteusza; Wprowadzenie do Drugiego Listu św. Pawła Apostoła do Tymoteusza; Wprowadzenie do Listu św. Pawła Apostoła do Tytusa; Wprowadzenie do Listu św. Pawła Apostoła do Filemona; Wprowadzenie do Listu św. Pawła Apostoła do Żydów; Kolofon książki zwanej Apostołów; Mała księga podróżna (1522): Hymny ku czci Grobu Pańskiego; Hymny ku czci Archaniołów; Hymny ku czci Jana Chrzciciela; Modlitwy do Najświętszej Maryi Panny; Hymny ku czci świętych Apostołów; Hymny ku czci św. Mikołaja cudotwórcy; Hymny ku czci Krzyża Świętego; Hymny ku czci Imienia Pańskiego].